

A SZEGEDI IPAR FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY FEJEZETE

Írta: SZABÓ ISTVÁN

1. A szegedi ipar fejlődése és helyzete a felszabadulásig

Az iparra jellemző tények, adatok

A felszabaduláskor a szegedi ipar a környék mezőgazdasági termékeinek feldolgozására szolgáló nagy és kisipart foglalta magában. Magán viselte a korábbi társadalmi rendszer és az előző kormányok „iparfejlesztési” politikájának bélyegét, tükrözve a tőkeszegény, félgymarmati sorú ország helyzetét.

A jelenleg rendelkezésre álló korábbi források közül az 1522. évben [1] készült tizedlajstromból nyerhetjük a legátfogóbb képet Szeged korabeli iparáról. Ekkor Szegeden 291 önálló iparos működött. A lajstrom 50 féle iparnem folytatásáról ad számot.

A török uralom alól felszabadult Szeged ipara gyors és jelentős változáson ment keresztül. Egymás után alakultak a céhegyesületek, mint a kézműves-ség feudális szervezetei. (1702 és 1855 között 30 céhegyesület kapta meg szabadalmi levelét.) A török uralom alól felszabadult városban a céhek újjászerveződése bizonyos ideig fejlődést jelentett. A török uralom a kézművesipar szervezeteinek fejlődését gátolta. Megszűnése után a céhek újrászerveződése a termelőerők fejlődésével járt együtt. Hamarosan nyilvánvaló lett azonban, hogy ezek a feudális viszonyokat képviselő szervezetek korlátozó tényezőkké váltak a termelés és a termelőerők további fejlődésében. A reformkorszak, majd az 1848-as forradalom idején kezdetét veszi tevékenységük korlátozása. A törvény biztosítja a gyárak számára azt a jogot, hogy szabadon alkalmazzanak segédekét és segédmunkásokat. A céhek tehát elmaradott, önmagukat túlélt viszonyokat képviseltek, „időszerűtlenné” váltak.

Magyarországon 1867 után meggyorsul a tőkés ipar fejlődése. A deák-párti kormány „ipartámogató” politikájában legjelentősebb volt az 1872. évi ipartörvény, amely a kisiparral szemben a nagyipar érdekeit szolgálta. Az 1872. évi ipartörvény ipartársulatok alakítását rendelte el. Szegeden 1873-ban alakult általános ipartársulat 200 taggal. Ekkor már 4767 iparral foglalkozó lakos volt a városban, és ebből 1937 önálló iparos. Egy korabeli népszámlálás adataiból a következő kép rajzolódik ki:

1937 vállalkozóra 2830 alkalmazott jutott. Ez átlagban, vállalkozónként még két alkalmazottat sem jelent. Legtöbb alkalmazott az építőipari vállalkozóknál dolgozott. 58 vállalkozó 362 munkást és 20 tisztviselőt foglalkoztatott. Az egyes vállalkozásokra hat és fél alkalmazott jutott átlagosan.

Ezek a számok a termelőerők bizonyos fejlődése mellett szólnak, de egyben Szeged város iparának vidéki jellegét és elmaradottságát is tükrözik. 1869

Iparfélések	Önálló vállalkozó	Hivatalnok	Munkás	Összes alkalmazott	Ippal foglalkozók összesen
Bőr, papír	550	12	673	685	1235
Vegyészet, élelem, dohány	491	27	334	361	852
Fém, kő	414	14	679	693	1107
Szövőipar	380	6	520	526	906
Építés, iparművészet	58	20	362	382	440
Nem közvetlenül fogyasztási termékeket előállító	44	9	174	183	227
Összesen:	1937	88	2742	2830	4767

és 1873 között alapították a Szegedi Gyártelepi RT-t 500 ezer forint, a Szegedi Téglagyár RT-t 100 ezer forint, a Szegedi Légszuszvillágítási RT-t 120 ezer forint alaptőkével [2].

Ezt a viszonylag meggyorsult iparosítást bizonyos ideig megállította az 1873. május 9-én kitört gazdasági válság. A Szegedi Export Gőzmalom és Vízművek RT három bankkal együtt csődbe jutott. A XIX. század utolsó negyedében a könnyű- és élelmiszeriparban ismét gyors fejlődés következett be. Szegeden egymás után alapítják a következő üzemeket: 1882-ben a Szegedi Szeszgyár és Finomító RT 750 ezer forint, 1883-ban a Szegedi Fonó-Szövő és Kötélgyár 180 ezer forint, majd 1885-ben ez a gyár Első Magyar Kenderfonó néven újjáalakult 360 ezer forint alaptőkével. Ezután alapították a gőzfűrészt, szalámi, paprika, gyufa és más üzemeket. A Szegeden épülő üzemek is magukon viselték a tőkés iparosítás jellegét: a könnyű- és élelmiszeripar elsődlegességét. Ugyanakkor a tőkés iparosítás, az alacsony fokú gépesítés jegyei is megtalálhatók. Ezek a tényezők meghatározták a tőkés ipar további fejlődését is. Csaknem kizárólag közép nagyságú és kisüzemek jöttek létre Szegeden. Ebben szerepet játszott bizonyos mértékig a földrajzi helyzete is, amely elsősorban mezőgazdasági eredetű nyersanyagok feldolgozására szolgáló ipar telepítésére ösztönzött.

Az ipartelepek telepítése a munkásság számának gyarapodásával járt együtt. 1900-ban Budapesten 1000 lakosból 93 ipari munkás, Debrecenben 38 és Szegeden 22. Országos átlagban Magyarországon 1000 lakosból 16 ipari munkás. Szeged tehát az országos átlagon felül, de a többi nagyváros átlagán alul marad a munkásság arányát tekintve. Az 1900-as évek első harmadában még mindig túlsúlyban volt a kisipar, bár az 1907. évi III. tc-be foglalt újabb ipartörvény ismét a nagyvállalkozások segítségére sietett. Ez a törvény az állami támogatást nem kötötte egyetlen iparághoz sem. Közben a koncentrációs és centralizációs folyamat egyre gyorsuló ütemben megy végbe. Jól megfigyelhető ez a következő táblázaton:

Az 1929–33-ig terjedő gazdasági válság még jobban meggyorsítja a koncentráció és centralizáció folyamatát. Növekszik a munkásság száma, a termelés szolgálatába állított gépek mennyisége, valamint megtermelt termékek mennyisége is.

Iparvállalkozók és alkalmazottak száma Szegeden 1900 és 1930 között:

[3]

Év	Összes vállalkozó	Összes vállalkozóból						
		Segéd nélkül	1 segéd-dél	2 segéd-dél	3—5 segéd-dél	6—10 segéd-dél	11—20 segéd-dél	20-nál több munkással
1900	2756	1500	514	263	310	96	42	31
1910	3768	1978	747	336	407	175	63	62
1920	4609	2855	844	330	363	112	53	52
1930	3763	2844	742	372	354	119	40	52

A szegedi ipari üzemek helyzete 1935 és 1940 között [4]:

Év	Üzemben levő ipar-telepek száma	Munkások létszáma évi átlagban	Erőgépek teljesítő-képessége (1000 LE)	Termelési érték (millió pengőben)	Termelési érték az 1935. év %-ában
1935	75	4251	15,5	41,6	100
1938	69	5334	24,—	51,1	123
1940	72	6140	25,9	71,3	171

Az ipartelepek száma 75-ről 72-re csökken ugyan, de közben a munkások száma 1889-cel nőtt. Az előállított termelési érték pedig 71%-kal emelkedett.

*

1900 és 1940 között megváltozott Szeged város lakosságának összetétele is az iparban dolgozók javára. Az önálló keresettel bíró lakossághoz, sőt az összlakossághoz viszonyítva is növekedett az iparban foglalkoztatottak száma.

Ippal foglalkozók aránya Szegeden 1900—1940 [5]:

Év	Az egész népességből iparral foglalkozók: %-ban	
	A keresők számához viszonyítva	A keresők és eltartottak együttes számához viszonyítva
1900	19,8	18,8
1910	26,9	23,9
1920	23,7	22,6
1930	25,3	23,5
1940	—	24,3

A keresőknek több mint egynegyedét az ipar foglalkoztatta, sőt arányuk az egész népességhez viszonyítva is megközelítette a 25%-ot.

A század első négy évtizedében újabb és nagyobb alaptőkével rendelkező ipartelepek épültek. 1910-ben alapítják a Back B. és Fiai Gőzmalma és Vívezetke RT-t, 1915-ben a Szikra Gyújtógyárak RT-t, 1920-ban a Hűtőház és Élelmiszerszállító RT-t, 1921-ben Orion Bőrgyár RT-t, 1922-ben a Szegedi Bútoripari és Kereskedelmi RT-t, 1929-ben az Angol–Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT-t, 1938-ban a Délmagyarországi Cipőgyár RT-t, 1939-ben a Lippai és Fiai Gőzfűrészt RT-t, 1940-ben a Tisza Malom RT-t, az Újszegedi Gőzfűrészt és Ládagyár RT-t, 1943-ban az Első Szegedi Konzervgyárat [6].

A Szegeden levő 70 nagyobb ipartelep túlnyomó részben könnyű-, illetve élelmiszeripari jellegű üzem. A 70 ipartelepen 1938-ban 23 960 gépi lóerőt alkalmaztak. Ugyanekkor Debrecenben 71 ipartelepen 37 176, Miskolcon 30 ipartelepen 30 145 gépi lóerőt alkalmaztak [7].

A szegedi ipar kialakulásának általános jellemzése

Szeged mai iparának kialakulásában és fejlődésében több tényező játszott szerepet. Ezek két nagy csoportra oszthatók:

a) A felszabadulás előtt a kapitalizmus gazdasági törvényei szerint ment végbe a fejlődés.

A Szeged környékén található nyersanyag, a gyorsan megtérülő könnyűipari befektetés és a felvevőpiac érdekei meghatározó tényezők a kapitalista ipar fejlesztésében. Ezért elsősorban a mezőgazdasági nyersanyagok és termékek feldolgozására alkalmas könnyű- és élelmiszeripar jutott el a tőkés közép- és nagyipar színvonalára. A Szeged vidékén termelt kender, bőr- és húsféleségek, konzerválható élelmiszerek, dohány, gabona és a Tiszán szállított fa feldolgozását szolgáló iparágak váltak jelentősekké.

A második világháborúban ezek az üzemek is tönkrementek. Az értékeiből gépek és műszerek elpusztultak. A megmaradt gépek és munkaeszközök pedig technikailag elavultak, erkölcsi kopásuk igen nagymérvű volt. A felszabaduláskor tehát avult, szétrombolt, nyersanyaghiánnyal küzdő ipart találtak Szegeden, amely csak alig termelt. Még 1946-ban is csupán 86 ipartelep üzemelt, s ezekben együttvéve 4600 munkás dolgozott.

A felszabadulás előtt kialakult tőkés ipar, amelyet később (a felszabadulás után) államosítottak, a mai szegedi szocialista ipar kialakulásában szerepet játszó egyik tényező.

b) A felszabadulás és államosítás után gyors ütemben fejlődött a szocialista ipar, melyben a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak gazdasági törvényei az uralkodóak.

Az új viszonyok új távlatokat nyitottak a termelőerők fejlődése előtt. Itt már nem a profit, hanem a szocialista népgazdaság érdekei, — nem a tőkés gazdaság és társadalom, hanem a szocialista gazdaság és társadalom objektív törvényei a meghatározók.

A másik tényező, amely Szeged szocialista iparának kialakulásában döntő szerepet játszott, a párt és az állam gazdaságpolitikájában jutott kifejezésre. Ezt a gazdaságpolitikát azonban a „törvényeken” kívül még sok körülmény befolyásolta. A szegedi ipar esetében ezek közül a nemzetközi helyzet, elsősorban a Jugoszláviával való kapcsolatok romlása, emelhető ki. Ez nagymértékben befolyásolta a szegedi iparosítás további sorsát. Éppen a hároméves és az első ötéves terv időszakában a káros délvidéki határzóna-politika gátolta a szegedi ipar nagyobb arányú fejlődését. A párt gazdaságpolitikájában elkö-

vetett egyéb hibák is okoztak kárt Szeged szocialista iparosításában. Egyfelől a személyi kultusszal összefüggő szubjektivista hibák, amelyek főként a tervezés és a fejlesztés egyoldalú túlzásaiban jutottak kifejezésre, másfelől a szocialista iparosítás politikájától idegen jobboldali torzítások és a velük összefüggő elvtelen demagógia. A hibák okozta károk ellenére is tény, hogy Szeged ipara a hároméves és az első ötéves, majd az ellenforradalom után következő hároméves tervben — 12 év alatt — többet fejlődött, mint a század első felében.

2. Az állami tulajdonba vett ipar helyzete és feladatai.

A szocialista iparosítás kezdete

A szegedi ipar helyzete az első hároméves terv befejezésének időszakában

1949-ben 35 nagyobb szegedi üzemből 26 termelt. A 26 termelő üzemből 24 államosított, 2 pedig külföldi érdekeltségű [8]. Kilenc sorolható a nagy üzemek közé: a Szegedi Kender, az Újszegedi Kender, a Déma, a Konzervgyár, a Gőzfűrés, az Újszegedi Gőzfűrés, a Ládagyár, a Gyufagyár és a Lemezgyár.

A „fiatal” szocialista szektorhoz tartozó üzemek sok bajjal küszködtek. Közülük a szocialista munka kialakításának problémáit emelhetjük ki első helyen. A szocialista tulajdonba vett termelési eszközökkel többségükben még nem szocialista tudattal bíró emberek dolgoztak. A legfontosabb lépés az üzemek államosításával megtörtént, azonban a szocialista munka jellemző vonásai még csak felszínesen hatottak a munka szervezetében, az emberek egymás közötti viszonyában. A kollektív szerződés, a normák, a tervgazdálkodás, a tervteljesítés, a termelékenység emelése, az önköltség, a takarékoság, a szocialista elosztási forma, a brigád- és versenymozgalom... mind-mind új kategóriák, szokatlan fogalmak. Új eszközei a munkás és a szocialista tulajdonba vett termelőeszközök közötti helyes viszony kialakulásának, valamint a munkások egymás közötti szocialista viszonya formálásának, öntudatuk fejlesztésének.

A szegedi pártbizottság vezető tevékenységének, a munkások között végzett nevelőmunkájának jelentős részét a szocialista munka kereteinek megteremtése, formáinak kialakítása és ezek terjesztése tette ki. A párt szegedi vezető szervei 1949-ben több ülésen, üzemi tanácskozáson foglalkoztak a helyes termelési normák kialakításával, megállapították, hogy „lazák” a normák, gyakori a normacsalás. Az állami iparban javultak a termelés technikai feltételei, azonban a normákat nem igazították az új körülményekhez. A munkások többsége elfogadta ugyan a normák bevezetésének tényét, de nem értette meg, hogy a helyesen kialakított norma és annak teljesítése, milyen népgazdasági, társadalmi következményekkel jár, milyen közvetlen hatással lesz az a munkás életkörülményeinek és munkakörülményeinek alakulására.

Ezzel függ össze a szocialista munkafegyelem kialakulásáért folytatott politikai nevelő munka. Az üzemekben már korábban új fegyelmet kértek a munkásoktól. Ez főként a pontos munkakezdésért folytatott harcot és a késések elleni küzdelmet foglalta magában. Kevesebb gondot fordítottak az üzem illetékes vezetői a munkaidő jó kihasználására. A pártvezetés felismerte, hogy a nevelő munka mellett a termelés folyamatosságának biztosításához az anyagi és technikai feltételeket is meg kell teremteni. Az elavult technikájú államosí-

tott ipar, még az újjáépítés után sem lehetett alkalmas eszköze a szocializmus alapjai lerakásának. Ez új feladat elé állította az egész országot: meg kellett kezdeni a szocialista iparosítást. Az MDP Szeged Városi Pártbizottsága helyesen ismerte fel ezt a minőségileg új feladatot. Megállapította: „Új feladat áll előttünk, ez az ötéves terv végrehajtása, melyet választási programjában hirdetett meg a Központi Vezetőség.” [9].

A távlati feladatok felismerése mellett azonban még sok problémát le kellett küzdeni, hogy alapot teremtsünk a szocialista iparosítás megkezdéséhez.

Súlyos gondot jelentett Szegeden a munkanélküliség növekedése. 1948 januárjában 4800, 1949. január 31-én pedig 6200 munkanélkülit tartottak nyilván. Ezek közül 300 szakmunkás, 2000 betanított munkás, 1200 segédmunkás volt [10]. Ebben a helyzetben a technikai okok mellett ez is indokolta azt, hogy az MDP Szeged Városi Bizottsága a meglévő üzemek kapacitásának növelését, új üzemek telepítését, továbbá a szabad munkaerő átképzését és átcsoportosítását tartotta szükségesnek. A kapacitás növelésével a Szegedi Textilművek 800, az élelmiszerüzemek 400, a faipar 200 munkanélkülit tudott volna alkalmazni. A munkások szakmai átképzésével és a közmunkák folytatásával újabb 1500 munkás alkalmazása valósulhatott meg.

Az iparfejlesztés távolabbi tervével foglalkozva a villamosenergia és nyersanyaghiány miatt nehézipari létesítmények telepítését nem tartották lehetségesnek. A meglévő könnyűipari üzemek fejlesztését és újak telepítését azonban szorgalmazták [11].

További nehézséget jelentett, hogy nem minden üzemben volt ekkor még pártszervezet. A meglévők zömében nem ismerték jól a termelés pártirányításának feladatait és a munkások között végzendő politikai nevelő munka módszereit. A szegedi pártbizottság helyesen állapította meg: az üzemi pártszervezeteknek egy része csak általában foglalkozik a termeléssel, mechanikusan ismételteti a kapott feladatokat. Ugyanakkor magas az önköltség, sok a selejt, termelési és brigádmozgalom pedig gyenge. Világossá vált: ki kell képezni az üzemi pártszervezeteket a termelés pártirányítására, hogy mozgósítani tudják üzemük munkásait a tervteljesítésre, a termelékenység növelésére, az önköltség, az anyagtakarékoság, a munkafegyelem feladatainak megvalósítására. Az üzemi pártszervezetekben a vezetőségi tagok közül termelési felelősöket választottak, s ezeket rendszeresen oktatták feladataik ellátására. Kéthetenként a brigádvezetőkkel folytattak tanácskozásokot a termelésről, a munkaversenyéről, a szocialista munkamódszerek terjesztéséről. Élmunkás és újítóköröket szerveztek eredményeik és munkamódszereik terjesztése céljából.

A pártvezetőségekbe gyakran olyan specialistákat bíztak meg a termelés-pártellenőrző munkájának segítésére, akik jól ismerték szakmájukat és a vezetésben is járatosak voltak.

Az újjáépítést szolgáló 3 éves terv túlteljesítésével a munkásosztály bebizonyította, hogy kész támogatni a párt iparfejlesztési politikáját. Bebizonyította, hogy felkészült a szocialista iparosítás politikájának végrehajtására. A 3 éves terv nagyszerű eredményei mellett felszínre került néhány negatív vonás, melyek a tervfegyelem megsértéséből, az üzemi pártszervezetek tapasztalatlanságából, valamint abból adódtak, hogy a termelőmunka szocialista formái, jellemző vonásai még gyegnek, nem állandó jellegűek.

A szegedi pártbizottság a helyzet elemzése során az alábbi következtetésekre jutott [12]: a) a termelési mozgalmak kampányszerűek, b) a termelési

agitáció nem állandó és sematikus, c) az újítómozgalom, a Sztahanov-mozgalom, a munkamódszerátadás lassú és szervezetlen [13], d) a vezetés tapasztalatlan, e) a pártvezetésben kevés a műszaki értelmiségi, f) a termelés eredményességi mutatóit nem ismerik eléggé a pártvezetőségek és a népnevelők sem, g) a pártvezetés gyakran átveszi az üzemvezetés feladatait, h) új bérezést és normákat kell bevezetni, mert a régiéek elavultak [14]. Ez az elemzés nagy jelentőségű, mert feltárta azokat a hibákat, amelyek a szocialista iparosítás első éveiben a munka gátjává válhattak volna, ha a párt nem indít harcot ellenük.

Az első ötéves terv kezdeti szakasza

A hároméves terv végén megállapított hibák leküzdését, valamint az új tervfeladatok végrehajtásának előkészítését tekintették a párt szegedi vezető szervei az ötéves terv kezdeti szakaszán fő feladatuknak.

Az első helyen levont tanulságot és feladatot egy mondatban összefoglalva a következőképpen határozta meg a szegedi pártbizottság: az első ötéves terv végrehajtását jobban elő kell készíteni. Az új tervidőszak 1950. január 2-án kezdődött. Ekkorra azonban még a tervfeladatok nem voltak részleteikre felbontva minden iparágban és minden üzemben [15]. A szegedi üzemek munkásaival meg kell ismertetni a tervet és kimutatni az ebből rájuk eső részt. A párt városi bizottsága elhatározta, hogy a munkásokkal tanácskozik ebben az ügyben. Az ismert és az üzemekre lebontott tervfeladatokat különböző értekezleteken tárgyalták meg. Harminc üzemben szerveztek tervismertető értekezletet. Az értekezleteken jó hangulat alakult ki, sok egyetértő felszólalás, sok hasznos javaslat hangzott el. Ezek a javaslatok a tervfeladatok végrehajtásának módszerére irányultak. A termelési folyamat egy-egy részének, mozzanatának új módszerét tartalmazták. A tervismertető gyűléseken 240 újítási javaslatot tettek az üzemek dolgozói. A felszólalók többsége a munkaverseny mozgalom továbbfejlesztését is sürgette. A műszaki értelmiségiek elhatározták, hogy segítik a vállalások teljesítését, és külön foglalkoznak a versenyben résztvevőkkel. Új brigádszervezést kezdeményeztek, — komplexbrigádok alakultak. Ebben az előkészítési szakaszban több tanfolyamot indítottak. A tanfolyamok a munkamódszer átadását, az újító- és Sztahanov-mozgalom terjesztését, valamint a szakmai továbbképzést szolgálták. Az ötéves terv feladatait tehát nemcsak megismerték a munkások, hanem helyeselték is.

A lelkesedés és a versenymozgalmak fellendülése azonban nem hozott még e rövid idő alatt kívánt eredményt [16]. A tervidőszak első hónapjában a szegedi üzemek közül csak 7 teljesítette tervét. Ebből a tényből két következtetést vont le a városi pártbizottság. Az egyik az, hogy javítani kell a termelés technikai és anyagi feltételeit, a folyamatos nyersanyagellátást biztosítani kell. A másik az volt, hogy a vezetést, elsősorban a termelés pártirányítását javítani kell. Ezek a megállapítások helyesek, mert a munkások lelkes hangulata, fegyelmezett munkája csak az anyagi feltételek biztosítása és helyes vezetés mellett vezethetett eredményre. Az országos helyzet elemzése is igazolta e megállapítások helyességét. A sztahanovisták február 25—26-i országos tanácskozásán hasonló következtetésekre jutottak. Sőt! — a hibák okai között még a bürokratizmust és a rossz bérezési formát is felsorolták.

A szegedi pártbizottság újabb vizsgálata után megállapították, hogy a bérezés formái elavultak, új elszámolási rendszert kell bevezetni. Az új elszámolási rendszer a szocialista elosztás elveire épüljön, s ahol lehetséges, be kell vezetni a darabbért [17].

E határozat végrehajtásának politikai előkészítését és megszervezését tekintették 1950-ben a termelés pártirányítása második fontos feladatának. Május hónapban öt szegedi üzemben — a Szegedi Kenderfonóban, Pamutipari NV-ben, Kiskundorozsmai Szövőüzemben, Szegedi Magasépítési NV-ben és a Gyárépítő NV-ben — vezették be a darabbért. A párt részéről megfelelő politikai előkészítés előzte meg az új bérezési forma alkalmazását. Megmagyarázták a munkásoknak azt, hogy a szocializmus építésének mennyire fontos tényezője ez az igazságosabb és ösztönzőbb bérezési forma. Ez az egyes emberek érdekeivel is találkozik. Felhívták a figyelmet arra is, hogy egyes üzemekben ideiglenesen csökkenhet a munkások keresete, de a termelés növekedésével együtt növekedni fog a fizetés is. A munkások megértették ezt. A korábbiakhoz viszonyítva nem is volt nagy különbség havi jövedelmükben. A Szegedi Kenderfonóban 650 munkás teljesítmény szerint kapta a fizetését. Ez 130 munkásnál heti 5–6 forint fizetéscsökkenést, 230-nál fizetésemelkedést eredményezett, 290 esetben pedig változatlanul maradt a korábbi fizetés. A Pamutipari NV-ben és a Kiskundorozsmai Szövőüzemben összesen 44 dolgozó számára jelentett kisebb, a dolgozók 25%-a számára pedig több fizetést az új bérezési forma. A Gyárépítő NV dolgozói számára is többletet eredményezett a darabbér bevezetése. A Magasépítő NV-nél azonban nagymértékben visszaesés következett be. Ennél a vállalatnál voltak olyan dolgozók, akik a darabbér bevezetése után a korábbi 4–500 forint helyett 170–180 forintot kerestek. Itt az üzemi gazdasági és pártvezetés nem tudta jól előkészíteni az új bérezési forma bevezetését. Éppen akkor szervezték át az üzemet, amikor nyersanyaghiány volt, a politikai előkészítés is gyenge volt.

Az 1950. évben harmadik feladatként az üzemi termelés pártirányításának és ellenőrzésének módszerbeli javítását határozta meg a szegedi pártbizottság. A párt előtt álló nagy feladatokat — a szocialista iparosítást, az első öt-éves tervet — nem lehetett a régi módszerekkel végrehajtani. A korábbi munkastílus az újjáépítésre mozgósított; kampányszerű feladatokra, a szocialista munka egyes elemeinek terjesztésére, a szocialista iparosítás előkészítésére irányult. Az öt éves tervvel kezdődő új feladatok arra készítették a pártot, hogy hozzáértéssel, jobb szakmai és politikai felkészültséggel vezesse ezt a munkát. Az üzemben végzett politikai munka fő feladatainak a munkásosztály politikai nevelését, a munkásosztály vezető, kezdeményező szerepének biztosítását és a termelési tervek teljesítésére való mozgósítást tekintették [18]. A pártbizottság határozata szerint a politikai munkában fel kell számolni a kampányszerűséget. Az agitációs munkát állandóvá kell tenni és színvonalában javítani kell. A tömegszervezeti politikai munkát is a termelés felé kell fordítani — hangzott el a párt határozata. Ez a határozat még a tennivalók felismerését jelenti. Hosszú ideig tartó munka, sikerek és hibák sorozatában, s azokból levont tanulságok során alakult ki az új feladatok végrehajtásához szükséges jobb módszerek. A munkaversenyből és a termelési mozgalmakból az év második felében sikerült kiiktatni a rövid időtartamú termelési kampányok szervezését. A terv távlati feladataiért indultak versenyre a munkások, mérnökök, kompexbrigádok. A párt apparátusa, népmvelői, tagjai és aktívahálózata segítség-

gével hatásosan tudott segíteni abban, hogy a munkafegyelem, a termelés és bizonyos mértékig a termelékenység is javuljon. Elősegítette ezt a termelés feltételeinek, a munkások általános és szakműveltsége, valamint világnézetük formálódása is. A párt a sztahanovisták tanácskozásain felhívta e tényezőkre a figyelmet [19]. A pártbizottság az üzemi szervezeteket is felkészítette ezekre a feladatokra. A párttagok politikai, ideológiai képzését szorgalmazták, és példamutató munkát követeltek tőlük. Rendszeresen tájékoztatták, előkészítették a népnevelőket, akik agitációs, szervező munkájukkal nagy erőt jelentettek a párt számára. Segítségükkel a pártbizottság szoros kapcsolatot teremtett az üzem minden munkásával. Valamennyi munkás figyelmét a termelésre, a legidősebb gazdasági és politikai kérdésekre irányította. A politikai és gazdasági intézkedések együttes hatására fokozatosan terjedtek a munka új szocialista jellemző vonásai, formái. Fokozatosan javult a termelés, a tervteljesítés. 1950 június hónapban 102,15%-ra, júliusban 117,03%-ra, augusztusban 119,33%-ra teljesítette a szegedi ipar a felsorolt hónapokra vonatkozó tervét [20]. A munkások eredményeiben benne volt a párt üzemi szervezeteinek, a párt aktivistáinak szervező, nevelő munkája is. Nagy szerepük volt abban, hogy a feladatok elvégzése érdekében felsorakoztak a munkások tömegei.

Ez a sokirányú munka a párt és gazdaságvezetés tapasztalatlansága miatt nem volt hibamentes. Sok esetben a sablonosság, a mechanikus megoldások, és a bürokratizmus zavarta, gátolta a helyes alapelvek megértését, a feladatok végrehajtását. Ez gyakran éppen a szegedi pártbizottság egyes munkatársainak rossz munkamódszeréből eredt. Amikor nehézséget láttak a feladatok megoldása előtt, akkor gyakran adminisztrációs eszközökhöz folyamodtak. Jellemző példája ennek a pártbizottság ipari termelési osztályának egyik javaslat-tervezete [21]. Ebben a javaslat-sorozatban — többek között — ilyen módszerek alkalmazását kezdeményezik: *a)* az üzemi pártszervezet és a gazdaságvezetés hetenként adjon írásbeli jelentést a pártbizottságnak a versenyvállalások teljesítéséről, *b)* a vállalatok teljesítését a pártapparátus ellenőrizze és havonta értékelje, *c)* a munkaverseny-szerződési űrlapok kitöltését és teljesítését a pártbizottság minden munkatársa ellenőrizze, *d)* az agitációs és propaganda osztály hetenként adjon agitációs szempontokat a népnevelőknek, *e)* a pártszervezet titkára felel a vállalatvezető, a pártvezetőségi tagok, az üzemi bizottságok tagjai és az értelmiség szabadságolásáért. Kétségtelen, hogy ezek a módszerek is segítettek az ötéves terv első évi előírásainak teljesítését. Segítették a szocialista termelőmunka egy-egy jellemző elemének terjedését (szocialista munkaverseny, szocialista munkafegyelem, tervszerűség stb.), csak éppen nem szocialista eszközökkel. A meggyőző munka helyett, az anyagi érdekelttség elvének változatosabb alkalmazása helyett, a látszólag „kényelmesebb” eszközökhöz nyúltak. Nem a munkások forradalmi tömegeire támaszkodva oldották meg a feladatokat, hanem azoktól eltávolító bürokratikus eszközöket alkalmaztak. Bár van arra is példa, hogy a pártbizottság elítéli a mechanikus, sablonos, bürokratikus formákat, de legtöbb esetben csak a célt, a tervfeladatok túlteljesítésének követelményét látva, nem tudott véglegesen szakítani a munkamódszerében jelentkező hibákkal [22]. Ezek a módszerbeli hibák azonban csak kis epizódok ahhoz a hősi munkához viszonyítva, amelyet a párt vívott a munkásokkal és aktivistákkal együtt az ötéves terv végrehajtásáért.

Az a munka, amelyet a munkásság pártja vezetésével napról napra végzett ezért, eredményeit tekintve megsokszorozta az ötéves tervidőszak néhány évét. A sok esetben saját gondjaikkal, szakmai problémákkal küzdő vegyes világnézetű szegedi munkások együtt meneteltek a párttal a mutatott úton, mert ettől a párttól, a szocializmus építésétől várták jobb jövőjüket, mert ez a párt bírta bizalmukat, mert ez a párt vezette őket a szocializmus felé.

Az első ötéves terv bizonyos gazdasági és gazdaságpolitikai tévedéseivel együtt is nagy változásokat eredményezett hazánk gazdasági és társadalmi helyzetében. Ezekben az eredményekben a szegedi munkások is méltó helyet vívtak ki maguknak. A rendelkezésre álló eszközök maximális felhasználásával hozzájárultak Szeged gazdasági képének megváltozásához, saját általános és szakmai műveltségük, világnézetük formálásához.

A párt iparfejlesztési politikájának eredményei Szegeden az első ötéves terv befejezésének időszakában

Az első ötéves terv végrehajtása során Szegeden kialakult helyzetet az MDP általános iparfejlesztési politikájával összefüggésben kell vizsgálni. A központi politika azonban ellentmondásos képet mutat. Két fontos határozatra utalva bizonyítható ez. Az egyik a KB 1953 júniusi, a másik az 1955 márciusi határozata. Az 1953. évi, lényegében helyes határozat végrehajtásában bekövetkezett jobboldali torzítások hatással voltak Szeged iparának fejlődésére is. A tényeket vizsgálva azonnal szembetűnik, hogy Szegeden az ipari beruházások aránya a gazdaság többi ágához viszonyítva — sőt abszolút számokban is — 1953 és 1955 között csökkent. Másik szembetűnő tény, hogy az iparon belül a nehézipari beruházások korábban kialakult aránya csökkent legnagyobb mértékben. Ezeknek a tényeknek az országos adatokkal való összehasonlítása során azonban azt is bizonyítottnak tekinthetjük, hogy a nehézipar elsődlegességét tagadó jobboldali torzítás a könnyűiparral rendelkező Szegeden nem járt olyan súlyos gazdasági következményekkel, mint a nehézipari bázisok területein.

A nehézipar Szegeden az 1953-as évben 30 810 000 Ft összegű beruházást, 1954-ben 24 879 000 Ft-ot, 1955-ben 35 310 000 Ft-ot kapott. 1953-ban az összes beruházásoknak 35,9⁰/o-át, 1954-ben 28,3⁰/o-át, 1955-ben 32⁰/o-át kapta [23]. A nehézipari fejlesztés aránya csökkent ugyan, de ez összecszerűen ekkor még nem jelentett súlyos torzulást. Míg a nehézipar beruházási összegei csökkentek, addig a könnyű- és élelmiszeripar beruházási összegei növekedtek. 1953-ban az összes beruházásra szánt összegnek 12,2⁰/o-át, 1954-ben 17,9⁰/o-át, 1955-ben 19,3⁰/o-át teszik ki.

Az egész ipar helyzetét vizsgálva még szembetűnőbb a torzulás. A szegedi ipar 1954-ben 2⁰/o-kal kevesebb összegű ipari beruházásra fordítható pénzt kapott, mint 1953-ban. Az ipari termelés 4,7⁰/o-kal alacsonyabb 1954-ben az előző év termelési eredményeihez viszonyítva. Az egy munkásra jutó termelés értéke pedig 7,8⁰/o-kal csökkent. Ugyanakkor a munkabérré kifizetett összeg három és fél millió forinttal növekedett. Ha az egész ipar helyzetét vizsgáljuk, Szegeden semmivel sem találunk jobb képet az országos helyzetről.

A pártvezetés eltűrte ezeket a hibákat, nem leplezte le a gazdaságpolitikai torzításokat. Ezzel hozzájárult a Nagy Imre által vezetett jobboldali csoport kártevéséhez. Miközben a munkások nominál bére növekedett, a munkafegy-

lem lazult, a termelés csökkent. Mindezek hozzájárultak annak a demagógiának a terjedéséhez, hogy Nagy Imre őszintén emelni akarta az életszínvonalat [24].

Az 1955. évi máriusi határozat után megváltoztak a gazdasági ágak közötti arányok. Szegeden 1955-ben az összes beruházásoknak az ipar már 51,3%-át, a közlekedés 11,5%-át, a kereskedelem 4,5%-át, a kommunális célok 19,1%-át, a mezőgazdaság 13,6%-át kapta. A korábbi arányok tehát az ipar javára változtak meg.

Ha anyagi, műszaki összetétel szerint vizsgáljuk a beruházásokra szánt összegek felhasználását, a következő képet kapjuk:

Az ipari beruházások összege anyagi-műszaki összetétel szerint 1955-ben:

Megnevezés	Építés	Gép és techn.	Egyéb	Összesen
Összeg				
(mill. Ft)	62,4	19,1	20,0	110,5
%	56,5	17,4	26,1	100,0

A beruházott összegnek magas hányadát az építkezések költségei tették ki, amelyek új üzemek létesítését és a meglévők bővítését szolgálták. Ugyanakkor a technika fejlesztésére fordított összeg messze elmaradt a szükséglettől. Az üzemek technikai felújítása már ekkor azonnali szükségként jelentkezett. A rendelkezésre álló 19 millió forint azonban kevés volt ezen igény kielégítésére.

Az 1955. március 2–4-i KB-határozat — annak ellenére, hogy nem tárták fel benne őszintén és kielégítően a hibák okait — nagy érdeklődést váltott ki országsszerte és ennek nyomán megindult az iparban egy rendcsinálási folyamat. A szegedi pártbizottság a termelési mutatókban jelentkező hibák kijavítása érdekében a munkásokhoz fordult. Egész sor gazdasági, termelési hibára hívta fel a munkások és gazdasági vezetők, valamint az üzemi pártszervezetek figyelmét, kérte segítségüket azok kijavításához.

A szegedi üzemek 1954-ben nem teljesítették termelési terveiket. Az ipari termelés adatai 1953-hoz viszonyítva az alábbiak szerint alakultak [25]:

A szegedi ipar termelésének összehasonlító adatai 1953 %-ában:

Év	Minisztériumi ipar			Helyi ipar			Szövetkezeti ipar	Ipar összesen
	Nehéz	Könnyű	Élelem	Nehéz	Könnyű	Élelem		
1953	100	100	100	100	100	100	100	100
1954	104	88,2	104,3	88,2	113,5	92,5	127,1	95,3

A termelés csökkenésének okait elemezve a szegedi pártbizottság megállapította, hogy a termelékenység alakulásának nem tulajdonítottak komoly szerepet, ellenkezőleg, elhanyagolták azt. Másik ok az, hogy korábban betervezett gépeket nem kaptak meg az üzemek, s ezeknek ekkor már termelniük kellett volna. A harmadik okként a termelési tervek gyakori módosítását állapították meg, mert emiatt bizonytalanság keletkezett mind a vezetők, mind a munkások között. Csökkent az egy munkásra jutó termékmennyiség is.

Egy munkás csaknem 12%-kal termelt kevesebbet 1954-ben, mint az előző évben. Ilyen súlyos következményekkel járt az, hogy a párt helyes központi irányításának hiányában a szegedi pártbizottság is tétlenül nézte a termelékenység csökkenését. Közben a termelés költségei növekedtek. 1953-ban a munkások számára kifizetett bérek összege 139 millió forint volt, 1954-ben pedig 166 millió forint [27]. Elvtelen és minden komoly gazdasági alapot nélkülöző bérdemagógia ez, melyet Nagy Imre és csoportja az életszínvonal emelkedésének politikájaként hirdetett.

A szegedi pártaktivisták ülésén a hibákért a revizionista torzítást tették felelőssé, mely a nehézipar elsődlegességének tagadásában, a termelés fontos mutatóinak elhanyagolásában, a revizionizmus térhódításában, a demagógiában stb. jelentkezett. Éppen abban volt a revizionista gazdaságpolitikai torzítás veszélye, hogy ezzel együtt egész sor politikai és ideológiai kérdés felmerült, melyek végső soron érintették a proletárdiktatúra gazdasági és politikai alapjait is.

Az MDP Központi Vezetőségének 1955 márciusi határozata fordulatot jelentett, azonban fontos határozatainak egy része szólammá, frázissá vált, mert nem tárta fel következetesen, őszintén és önkritikusan a hibák okait. Nem állapította meg az egész központi vezetés felelősségét. Fő hibája, hogy nem a kétfrontos harc politikájára épült. Enélkül pedig nem lehetett sikeres harcot folytatni a revizionizmus ellen. Ezért is szőhettek egyes emberek „legendákat” Nagy Imre köré, mely szerint „parasztvédő”, „szabadságot akar az értelmiségnek”, „emelni akarja az életszínvonalat” stb. [28]. Nem tárták fel azt sem, hogy a párt felső szervei „elnézők voltak, békülékenyek voltak az opportunizmussal szemben”. „Elhallgatták, hogy ez a vonal 1955 márciusáig kötelező volt a pártban.” [29]. Pedig a munkások ugyanolyan lelkesedéssel vettek volna részt a többi hiba kijavításában is, mint amilyen lelkesedéssel fogtak hozzá az iparban keletkezett károk kijavításához. 1955 végére a szegedi munkások csaknem teljesen kijavították azt a csorbát, amelyet a korábbi torzítások okoztak.

A termelés mennyiségi alakulását illetően az alábbiak szerint javultak a mutatószámok.

Az 1953. évi termelési eredményekhez viszonyítva 1955-ben 0,9%, azaz 13 922 100 forint értékű a lemaradás. 10 hónapi megfeszített munka sem volt elegendő a termelésben bekövetkezett visszaesés megváltoztatásához. Az egy munkásra jutó termékmennyiségben is bekövetkezett némi javulás 1955-ben. Ez sem érte el azonban az 1953. évi szintet.

Az országos tervek előírásai szerint 1955-ben 3,9%-kal kellett növelni az egy főre jutó termékmennyiséget. Szegeden 1954-hez viszonyítva 1955-ben 5,9%-kal növekedett az egy munkás által előállított termékek mennyisége. Az 1953. évi szintet azonban nem érte el.

A termelés költségeinek egy részét jelentő beralap mennyisége növekedett ebben az időszakban. 1953-ban 191,26 millió forint, 1954-ben 226,34 millió forint, 1955-ben 229,39 millió forint volt a beralap a szegedi iparban. A munkások és alkalmazottak létszáma is nőtt. 1953-ban 18 292, 1954-ben 19 839, 1955-ben 19 103 fő dolgozott a szegedi üzemekben. Az ipari munkások átlagos havi keresete is növekedett. 1953-ban 811, 1954-ben 893, 1955-ben 939 forint volt.

*Az egy munkásra jutó termelés összehasonlító adatai Szegeden
1953–54-ben [26]*

Év	Minisztériumi ipar				Helyi ipar				Szövetkezeti ipar	Összes ipar
	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen		
1953	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1954	110,5	81,9	88,8	87,7	104,1	92,5	103,4	92,1	104	88,2

*A termelés mennyiségének alakulása a szegedi iparban
1953 és 1955 között [30]:*

Év	Minisztériumi ipar				Helyi ipar				Szövetkezeti ipar	Összes ipar
	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen		
1953	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1954	104	88,2	104,3	93,7	88,2	113,5	92,5	101,3	127,1	95,3
1955	88,1	91,6	110,2	96,9	119,3	134,7	95,6	113,5	137,0	99,1

*Az egy munkásra jutó termékmennyiség alakulása a szegedi iparban
1953 és 1955 között [31]:*

Év	Minisztériumi ipar				Helyi ipar				Szövetkezeti ipar	Összes ipar
	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen	Nehéz	Könnyű	Élelem	Összesen		
1953	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1954	110,5	81,9	88,8	87,7	104,1	92,5	103,4	92,1	104	88,2
1955	109,4	84,0	106,2	94,2	118,3	104,6	114,8	99,8	94,1	94,1

Osszefoglalva a szegedi ipar helyzetéről 1955-ben az alábbi képet kapjuk:

Az ipar helyzete 1955-ben [32]:

Iparág	Beruházás	Termelés %-a	Munkások és alkalmazottak béralapja %	Munkások béralapja %-ban	Munkások és alkalmazottak %-ban	Munkások aránya %-ban
Nehéz	35,3	7,5	21,4	19,1	19,3	16,9
Könnyű	14,5	66,2	64,7	67,3	67,3	68,1
Élelmiszer	6,7	26,3	13,9	13,6	13,4	15,0

E néhány mutató alapján képet nyerhetünk Szeged város iparának szerkezetéről, helyzetéről, fejlődésének irányáról. Az ipari termelés adatai szerint a könnyűipar teljes termelési értéke 1955-ben 8,8-szer több a nehéziparénál és 2,5-szer több az élelmiszeriparénál. Az állami iparban előállított termékek értékének 66,2%-át a könnyűiparban, 26,3%-át az élelmiszeriparban és 7,5%-át a nehéziparban termelték. A béralapnak 64,7%-át a könnyűiparban, 21,4%-át a nehéziparban és 13,9%-át az élelmiszeriparban dolgozók kapták. A munkások béralapjának 67,3%-át a könnyűiparban, 19,1%-át a nehéziparban és 13,6%-át az élelmiszeriparban foglalkoztattak kapták. Az összes iparban foglalkoztatottak 67,3%-a a könnyű-, 19,3%-a a nehéz- és 13,4%-a az élelmiszeriparban dolgozott. A munkások 68,1%-a a könnyűiparban, 16,9%-a a nehéziparban és 15%-a az élelmiszeriparban dolgozott.

**A szegedi ipar helyzete
és a párt gazdasági, politikai vezető tevékenysége 1956-ban**

Ha az MDP Központi Vezetőségének 1955. évi márciusi határozata öszintén feltárta volna a revizionista jobboldal felszínre kerülésének összes gazdasági és politikai okait, akkor le kellett volna számolni azokkal a baloldali túlzásokkal is, amelyek az 1953 előtti időszak gazdaságpolitikáját jellemezték. Le kellett volna számolni a személyi kultusszal összefüggő összes hibával. Ezt azonban a határozat nem tette meg, hanem a jobboldali túlzások helyébe a baloldali túlzásokat, a „szubjektivisták voluntarista” hibáitól terhes gazdasági, politikai koncepciót állította. Ez a hiba az SZKP XX. kongresszusa után vált nyilvánvalóvá. Az MDP Központi Vezetőségének a korábbi gazdaságpolitikai hibák folytatása helyett — különösen az SZKP XX. kongresszusa után — következetesen fel kellett volna venni a harcot az összes túlzással szemben, bármely oldaltól jelentkezzék is az. Az akkori központi vezetőségnek azonban nem volt erje a döntő lépések megtételéhez. Tudta, hogy le kell számolni a hibákkal — ez világosan látszik az 1956. március 12–13-i ülés határozatából is —, amely szerint „mély elemzésre”, az „intézkedések egész sorára” van szükség Magyarországon is, hogy a hibák megszűnjenek. Az általános utalásokon azonban nem jutott túl a központi vezetőség határozata. Ennek eredménye, hogy az értelmezéskor, a gyakorlatban továbbra is csak a revizionizmus elleni harcról volt szó, s a dogmatizmust elnézően megbocsáthatónak, csak az elméletet érintő hibának tekintették. A kollektív vezetést, a szocialista törvényes-

séget, a helyes gazdaságpolitikát ért csorbát azonban nem lehetett általános jellegű szólammal helyrehozni.

Komolyabb politikai cselekvésre pedig nem szánta el magát a központi vezetőség. Sőt! — az új ötéves terv kidolgozásánál — néhány kivételes tényről eltekintve —, felelevenedtek a korábbi hibák: — növelték a „békekölcsön” összegét, a terménybeszolgáltatást, az áru kivitel mennyiségét. Közben az ellenség éppen e hibákra építve szervezkedett, agitált, félrevezette a hiszékeny, vagy sértett embereket. Megteremtette a maga fórumait is. (Petőfi-kör, Irodalmi Újság, Szabad Európa Rádió stb.)

Végül e tarthatatlan helyzet utolsó pillanataiban — 1956. július 18—21-i ülésén — levonta a következtetéseket a Központi Vezetőség, feltárta a helyzetet, s intézkedett fontos személyi, gazdasági és politikai ügyekben. 1956-ban tehát a XX. kongresszus határozatai után, már nem lehetett tovább elodázní a kétfrontos harc zászlóbontását.

A gazdasági intézkedésekkel a tervelőirányzatokat csökkentették első-sorban. Az 1956. évi terv — az 1955. évre megállapított számokhoz viszonyítva — a termelésnek csak 6%-os növelését írta elő [33]. Az országos terv a beruházás összegéül 12,2 milliárd forintot határozott meg. Ebből Szeged 1956-ban 100,3 milliót, az egész összegnek 0,82%-át kapta. Ebből 34,5 milliót a nehézipar, 10,3 milliót a könnyűipar, 8,5 milliót az élelmiszeripar, 0,6 milliót az építőipar kapott. A beruházásra szánt összegből építésre 59,3%, gép- és technikai fejlesztésre 17,1%, egyéb beruházásra 23,6% jutott.

A szegedi pártbizottság 1956 augusztus 11-i ülésén dolgozta fel a központi vezetőség júliusi határozatát. A beszámoló megállapítása értelmében a műszaki, technikai fejlesztés feladatait előtérbe helyezve kellett az ipar tervét megvalósítani. Ezzel függött össze a termelékenység növelésének feladata, mely a termelés gazdaságosságának nagyon fontos tényezője. A népgazdasági terv pontosan meghatározta a termelékenység emelésének mértékét, amennyiben a termelés növekedése kétharmad részben a termelékenység és egyharmad részben a létszám emeléséből valósítható meg. A termelés költségeinek csökkentéséért folytatott munka is szerves részét képezte ez évben a párt gazdasági és politikai vezető tevékenységének.

Az eddig felsorolt intézkedések mellett a békekölcsönjegyzés megszüntetése, a nyugdíjrendelet módosítása, a bérjellegű és béren kívüli juttatások növelése, az anyagi érdekeltség elvének fokozott érvényesítése, a reálbérek 25%-os emelésének célkitűzése, az árleszállítás, mind-mind egy lépés volt a régi sérelmek megszüntetéséhez vezető úton, egy-egy alapkövét jelentette az új politikának. A helyes határozatok országszerte egyetértésre találtak.

A kommunisták mindenütt hozzáfogtak a hibák kijavításához. Ennek megfelelően az év második felében javult a gazdasági helyzet. Az ellenforradalmi támadás azonban derékba törte azt a nagy munkát, amit a párt kezdeményezett a hibák kijavítása érdekében. Ezért az 1956. évi termelési eredmények az 1955. évhez viszonyítva is siralmas képet mutatnak. Szegeden a minisztériumi ipar teljes termelési értéke az 1955. év végén 1366,5 millió, 1956 végén 1224,4 millió forint volt. A tanácsi (helyi) iparban ez az érték 88,9, illetve 94,1 millió, a szövetkezeti iparban 91,5, illetve 80,5 millió forint. Az egész szegedi ipar tehát az 1955. évben előállított értéknél 1956-ban 147,9 millió forinttal kevesebbet termelt.

Ha az egy munkásra, s az egy napra jutó teljes termelési értéket 1955-ben 100%-nak tekintjük, ez 1956-ban 88,8%-ra csökkent, miközben a munkások és alkalmazottak száma 19 283 főről 19 757-re emelkedett. Ez a létszám 2 millió forinttal növekedő beralap, 938 forintról 1022 forintra növekedő havi átlagkereset mellett kevesebbet termelt, mint 1955-ben rosszabb feltételek mellett. Az ellenforradalom egyéb kártevését ezek a tények súlyosbítják.

3. Az ellenforradalom fegyveres leverése és a kibontakozás első napjai

1956. november 4-én megalakult a Munkás Paraszt Forradalmi Kormány. Az új munkáskormány vezetésével és a munkásosztály legjobbjainak részvételével sikerült leverni az ellenforradalom fegyveres támadását. Az ellenforradalom ideológiai, politikai és gazdasági kártevése azonban még tovább tartott. Az osztályellenség a Kádár-kormány ellen uszított, és a sztrájk folytatására biztatta a megtévesztett dolgozókat. A hangadók az ellenforradalmi munkástanácsokba fészkelődve nyíltan szervezték a sztrájkot, tovább hangoztatták „nemzeti” jelszavaikat, és akadályozták a párt újjászervezését. Fontos feladattá vált ezek elszigetelése.

A tömegek között, sőt még a párt szervezeteiben sem volt egységes álláspont az ellenforradalom jellegének megítélése, eseményeinek és okainak értékelése tekintetében. A párt és kormány vezetői felismerték, hogy az ellenforradalmat és az ezzel kapcsolatos eseményeket marxista módon elemezni kell, és a megtévesztett tömegeket le kell választani az ellenforradalmárok oldaláról.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-i ülésén megtette ezt a fontos lépést. [34] A központi bizottság decemberi határozatában elhatározta magát mind a revizionizmustól, mind a szektásságtól. Feltárta azokat a tényezőket, amelyek az ellenforradalom kibontakozását lehetővé tették. Az ellenforradalom vezeterei is felismerték e leleplezés nagy erejét, de abban bízva, hogy a megtévesztett tömegek nem ismerik az elemzés igaz voltát, december 10-én újabb, egyben utolsó szervezett rohamra indultak a párt és a kormány ellen. Ekkor azonban már a felfegyverzett munkásokkal és paraszttal találták magukat szemben, és próbálkozásuk csúfos kudarcba fulladt. Ebben az esetben már nemcsak a fegyveres erők hatásos fellépéséről volt szó, hanem arról is, hogy a megtévedt munkások jelentős része felismerve korábbi tévedését, otthagya az ellenforradalmárok szekereit. A párt és a kormány őszinte szavára őszinteséggel és bizalommal válaszolt. Ezek után a párt és a kormány határozott intézkedéseket tehetett. Elrendelte a „Központi Munkástanács”, az Írószövetség és az Újságíró Szövetség — az ellenforradalom vezető szerveinek feloszlását. Az ellenforradalmi terroristák mozgolódásának megfékezésére december 11-én statáriumot rendelt el. Ezek a helyes, határozott intézkedések fegyvert, és bátorságot adtak a pártszervezeteknek és alapul szolgáltak az ellenforradalom teljes felszámolásához s a konszolidáció folyamatának kibontakozásához.

Roppant nagy volt az ellenforradalom gazdasági kártevése is. Ennek felismerése még a kevésbé tudatos munkásokat is kiábrándította és fokozatosan leválasztotta a kalandorok mellől. Az áruhiány felidézte az infláció veszélyét. Veszélybe került mindaz, amit a felszabadulás után dolgozó népünk saját munkájával épített.

A Munkás-Paraszt Kormány első intézkedései, határozott fellépése nyomán lassan megindult a termelés. Előbb csak egyes üzemrészekben, majd néhány üzemben, végül pedig az egész termelő apparátusban megindult a munka. A termelés folyamatosságát időnként még befolyásolta a szervezetlen anyagellátás, egyes esetekben az üzem vezetőinek kedvezőtlen állásfoglalása, valamint a munkások politikai hangulata, de ezektől eltekintve, a konszolidáció folyamata egyre határozottabbá vált.

Szegeden is nagy károkat okozott az ellenforradalom. A szegedi üzemekben 1956 végén, az ellenforradalmat megelőző időszakhoz viszonyítva havonta 60 millió forintot meghaladó értékű termékkel kevesebbet állítottak elő.

A termelési terveknek csak kis hányadát teljesítették. Ugyanakkor a jogtalanul fizetett béreket is beleszámítva — nőtt a kifizetett bérek összege, az előző negyedévhez viszonyítva. Ebben jelentős szerepet játszott az is, hogy az ösztönző darabérek helyett — felelőtlenül — órabéreket fizettek, aminek még az ellenértéke sem jelentkezett a termelésben. Közvetlenül az ellenforradalom fegyveres támadásának leverése után még keveset javult a termelés helyzete. A katonailag megvert ellenség a termelés frontján sokat ártott. A sztrájkokkal, a nép vagyonának elherdálásával tovább növelte a gazdasági bajokat. Agitációjával, kormány- és pártellenes rágalmaival, a rémhírterjesztéssel még folyásolta a dolgozók egy részét. December 10-e után megszűntek az ellenforradalmi munkástanácsok központi szervezésű akciói. Néhány helyi, üzemi akciótól eltekintve, többé nem voltak képesek szervezett fellépésre. Jelenlétükkel azonban még hónapokig fékeztek a termelés normális rendjének maradéktalan helyreállítását. A szegedi ipari üzemek az ellenforradalmi támadás, a gazdasági és politikai kártevés következtében, 1956 október hónapban 90,8%-ra, novemberben 19,4%-ra, decemberben 17,9%-ra teljesítették a népgazdasági tervben meghatározott termelési feladataikat.

A szegedi ipar fontosabb számadatai 1956-ban:

Év	Beruházás (mill.) Ft	Termelési érték (mill.) Ft	Munkások és alkalmazottak száma	Munkások száma	Teljes béalap (mill.) Ft	Munkás- béalap (mill.) Ft	Munkások átlagos havi keresete Ft
1956	90,7	1399,—	19 757	15 581	253,9	191,1	1022,—

Ezeket az adatokat összehasonlítva az előző év termelési számadataival következtetni tudunk a kártevés méreteire. A szegedi ipar fejlesztésére beruházott összeg az 1955. évhez viszonyítva 1956-ban 27,6%-kal csökkent. A teljes termelési érték is csökkent az előző évhez viszonyítva. Ha 1955. évben előállított teljes termelési értéket 100%-nak tekintjük, akkor az 1956-ban megtermelt 1399 millió forint értékű termék annak csak 90%-a. Ezt a mutatót még tovább rontja az a tény, hogy a kisebb mennyiségű terméket 2,4%-kal több munkás és alkalmazott, 10,6%-kal több bérért termelte meg. A termelés mennyiségének csökkenésével tehát együtt járt a termelékenység csökkenése is. Az egy napra s egy munkásra jutó teljes termelés értéke 19,7%-kal kevesebb, mint 1955-ben volt.

A munkások havi átlagkeresete viszont 9%-kal növekedett 1956-ban az előző évhez viszonyítva. Ez az utóbbi tény önmagában nézve helyes lett volna, mégsem könyvelhető el eredményként, mert teljes mértékben irreálissá teszi az, hogy a terelés nagymértékben csökkent. Ezeket a károkat még súlyosbítja az, hogy éppen abban az időben következtek be, amikor a gazdaságpolitikánkban jelentkező korábbi hibák kijavítása — 1956 második felében — a legjobb úton haladt.

Az üzemi pártszervezetek a terelés megindításáért folytatott politikai agitációval közvetlenül hozzájárultak ahhoz, hogy „csak ennyi” kárt okozott az ellenforradalom. A párt gazdasági szervező, vezető, irányító tevékenysége ebben a szakaszban a konszolidáció érdekében, a terelés megindításáért folyt, s ez súlyos politikai harcban ment végbe. A terelés megindításáért folytatott küzdelem 1956 végére sikerre vezetett, de azt a lendületet, amely az 1956 júliusi határozat után bekövetkezett, csak a következő években sikerült elérni.

4. A gazdasági és politikai konszolidáció első szakasza 1957 januártól 1957 május végéig

Az ellenforradalom fegyveres leverése után kezdődő konszolidációs folyamat mind a gazdasági, mind a politikai területet magában foglalta. Összefüggő folyamat két oldalát jelentette ez. Sok tisztázatlan politikai kérdésre kellett választ adni, mert ettől is függött a terelés mennyiségének, minőségének, gazdaságosságának alakulása. A konszolidáció e szakaszában két fő politikai kérdésre kellett választ adni. Az egyik: az ellenforradalom jellegének megítélése, — a másik: a párt üzemi szervezetei újjászervezésének szükségessége. A párt szervezeti erősödésével fokozatosan szélesedett a politikai, nevelő, agitációs munka. A politikai munkát bizonyos ideig gátolták az ellenforradalmi munkástanácsok. Ki akarták azt „zárni” az üzemek területéről. A munkások egy része ekkor még mindig illúziókat táplált a munkástanácsok iránt. A pártnak is az volt az álláspontja, hogy az ellenségtől megtisztított munkástanácsok a párt vezetése mellett a szocializmus építésének eszközeivé válhatnak. A munkástanácsok azonban nem tisztították meg soraikat a „zavaros fejű” és néhol még az ellenséges elemektől sem. Ezek nyíltan tagadták az októberi lázadás ellenforradalmi jellegét, és ellenezték a párt szervező és politikai munkáját. A párt szegedi vezető szerve megpróbálta a munkástanácsok figyelmét tényleges feladataik, a terelés felé irányítani, tanfolyamok szervezésével felkészítették tagjaikat a terelés legfontosabb feladatainak megértésére, a rájuk eső feladatok ellátására. Mindezek ellenére a munkástanácsok nem voltak képesek tényleges együttműködésre. Talajtalan maradt „politikájuk”. Nem voltak igazi munkástanácsok. A terelés vezetésében is tehetetlenek voltak. Az ellenforradalmi diktatúrát igenlő munkástanácsok nem is válhattak a munkásdemokrácia zászlóvivőivé, még soraik megtisztítása után sem, mert a hosszú tisztulási folyamatban elvesztették még látszattekintélyüket is, és a munkások féltették őket az útból.

A politikai felvilágosító munka és tények alapján meggyőződött az üzemi munkásság arról, hogy a párt képviseli igazán a dolgozók érdekeit, mert a rend, a munkafegyelem, a terelés, az áruellátás javításán, — a zűrzavar, a fejtelenség felszámolásán, s a szocializmus további építésén fáradozik. A politikai nevelő munka és terelés legszükségesebb feltételeinek biztosítása ered-

ményeként fokozatosan növekedett az előállított termékek mennyisége. 1956 decemberében a szegedi üzemekben 60 millió, 1957 januárjában 106 millió forint értékű terméket állítottak elő. Ez a mennyiség azonban még mindig kevesebb az előző év hasonló időszakában termelt mennyiségnél. Az 1956 januári termelést 100%-nak tekintve, az 1957 januárban termelt mennyiség 83,8%. A dolgozók keresete viszont 126,3%-a az előző év hasonló időszakában kialakult átlagnak. Ennek az oka is az ellenforradalmi kártevésben található meg. Félredobták a normákat, a darabbér helyett magas időbért állapítottak meg. Sem anyagilag, sem erkölcsileg nem ösztönöztek fegyelmezett, termelékenyebb munkára. A szegedi helyzet hasonló volt az országosan kialakult gazdasági helyzethez. Az országgyűlés 1957 májusi ülészakán megállapította, hogy a termelés 20%-kal, a termelékenység 10%-kal kevesebb, a kifizetett munkabér pedig 23%-kal több az előző év hasonló időszakához viszonyítva. Mindebből nyilvánvalóan felmerült az a követelmény, hogy a kifizetett bérek mögött megfelelő mennyiségű és minőségű termékek kell állni. Az életszínvonalnak ezen a szinten tartása és további emelése csak a termelés és termelékenység és a termelés gazdaságosságának növelése útján lehetséges.

A termelés eredményességi mutatói a félév végére tovább javultak. Ha összehasonlítjuk azt a korábbi évek helyzetével, a következő képet kapjuk: 1954 első felében 686,1 millió, 1955 első felében 726,6 millió, 1956 első felében 794,1 millió, 1957 első felében 760,2 millió forint volt a szegedi üzemekben előállított teljes termelési érték.

Az egy munkásra jutó termelési értéket 1954 első félévében 100%-nak tekintve, 1955 hasonló időszakában 113%, 1956 első felében 116%, 1957 első felében 107%-nak felelt meg. 1957 első félévében a termelés mutatói tehát fokozatosan javultak, de nem érték el a korábbi évek szintjét. Ezen eredmények azonban nagyon jelentősnek tekinthetők. Hozzájárultak az ellenforradalom utáni gazdasági és politikai konszolidáció országos eredményeihez. Ezeket összegezve jogosan állapíthatja meg az MSZMP 1957 júniusi országos pártértekezlete, hogy a konszolidáció első szakasza lezárult. A konszolidáció azonban még nem fejeződött be. A pártértekezlet ennek megfelelően továbbra is a termelésre irányította a fő figyelmet. Ezek a további feladatok a helyi vezető szervektől, de minden egyes dolgozótól minőségileg más, színvonalasabb munkát igényelt.

JEGYZETEK

- [1] REIZNER JÁNOS, Szeged története, III. 450. A dokumentumról készült feljegyzés a KSH Csongrád-megyei Igazgatósága különgyűjteményében található.
- [2] SÁNDOR VILMOS, Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900. 39—42.
- [3] KSH Csongrád megyei Igazgatósága különgyűjteményében, KSH irattára.
- [4] Uo.
- [5] Uo.
- [6—7] FEHÉR ISTVÁN, Szeged gazdasági, társadalmi helyzete és a munkásosztály vezette antifasiszta erők harca a háború ellen c. doktori dolgozat. 13 (JATE Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal).
- [8] PI Arch. 00669/1949.
- [9] PI Arch. 00138/1949.
- [10] MDP Szeged városi PB 1949 február 7-i ülésének jegyzőkönyve.
- [11] PI Archh. 0028/1949.
- [12] PI Arch. 21/634.
- [13] Uo.

- [14] Uo.
 [15] Szegedi PB Ipari, Termelési Osztály jelentése, 1950. február 8.
 [16] Uo.
 [17] PI Arch. 21/634.
 [18] 1950. 28-i jelentés. PI Arch.
 [19] Beszámoló a sztahanovisták országos tanácskozásáról. PI Arch. 21/634.
 [20] PI Arch. 21/635.
 [21] Uo.
 [22] PI Arch. 21/634.
 [23] KSH Csongrád megyei Igazgatóságának 1956. évkönyve.
 [24] FRISS ISTVÁN, Az MDP gazdaságpolitikája c. tanulmány. MTA II. O. Közleményei, 1961, 1—3. sz. 49.
 [25] A KSH Szegedi Igazgatóságának 1956. évkönyve.
 [26] Uo.
 [27] A termelési költségek egyéb adatai nem állnak rendelkezésünkre.
 [28] FRISS ISTVÁN előadói beszéde. Akadémiai Közlemények, 1961, 1—3. sz. 49.
 [29] Uo.
 [30] KSH Szegedi Igazgatóságának 1956. évkönyve.
 [31] Uo.
 [32] Uo.
 [33] FRISS ISTVÁN: MTA II. o. Közleményei 1—3. sz. 52.
 [34] Vö. Népszabadság, 1956. december 8-i számában.

НЕКОТОРЫЕ ГЛАВЫ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РАЗВИТИЯ В ГОРОДЕ СЕГЕД

И. Сабо

Для структуры современной промышленности города Сегед характерно преобладание легкой и пищевой промышленности. Она носит и остальные следы политики индустриализации бывшей капиталистической Венгрии. Последовало национализации заводов значительное изменение структуры, количества и качества. Это — хотя и несколько улучшило масштабы — до сих пор не привело к основным изменениям. После национализации в результате индустриальной политики Венгерской Партии Трудящихся, в 3-летнем плане и пятилетках больше развивалась промышленность Сегеда, чем в первой половине 20-ого века. Наряду с успехами, некоторые ошибки, характеризовавшие эту политику, тоже повлияли на развитие промышленности. На этом этапе компетентные органы и организации партии управляли выполнением политики индустриализации и производства, своей конкретной и деловой работой. В зависимости от успешности и экономичности развития производства, сложилась и положение рабочих, занятых в промышленности.

EINIGE ABSCHNITTE DER ENTWICKLUNG DER SZEGEDER INDUSTRIE

Von

I. SZABÓ

Die gegenwärtige Struktur der Industrie der Stadt Szeged ist durch das Überwiegen der Leicht- und Lebensmittelindustrie charakterisiert. Sie trägt auch die weiteren Merkmale der Industrialisierungspolitik des ehemaligen kapitalistischen Ungarn. Nach der Verstaatlichung der Betriebe trat eine bedeutende strukturelle, quantitative und qualitative Änderung ein. Die Verhältniszahlen wurden zwar dadurch gebessert, doch brachte sie bisher keine grundlegenden Verschiebungen. Nach der Verstaatlichung, während der 3- und 5-Jahrpläne, konnte die Industrie Szegeds — der Industrialisierungspolitik der Partei der Ungarischen Werktätigen entsprechend — eine grössere Entwicklung aufweisen, als in der ersten Hälfte des Jahrhunderts. Neben diesen Erfolgen wurde aber die Entwicklung der Industrie auch durch einige, für diese Politik charakteristische Fehler beeinflusst. In diesem Zeitabschnitt wurde die Durchführung der Industrialisierungs- und Produktionspolitik bereits durch die konkrete, fachgemässe Arbeit der zuständigen Organe und Organisationen der Partei geleitet. In Abhängigkeit von den Erfolgen und der Wirtschaftlichkeit der Industrialisierung und der Produktion gestaltete sich auch die Lage der Werktätigen der Industrie.